

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

תוכן

פתיחה

א. 'ממית עצמו עליה'

צער, ענוה, עמל.

ב. המקור לברכת התורה

ג. על איזה תורה מברכים?

ד. מחלוקות השו"ע והגר"א

הרהור, נוסח הברכה, ק"ש, הפסק, חיוב נשים

פתיחה

בפרשת חקת נאמר (במדבר יט, יד):

זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הנבא אל האהל...? קמא שבעת ימים:

התורה משתמשת בביטוי מיוחד 'זאת התורה' כאילו זוהי תמצית התורה, כאילו זהו שורש התורה,

הרי עסקינן רק בפרשה אחת – פרשת טומאת מת וטהרת הפרה, ומדוע נקטה התורה לשון זו?

ונראה שרצה הקב"ה ללמד אותנו יסוד עמוק בפרשייה זו, המשליך על כל התורה כולה, וכך מצאנו

במסכת **שבת** (פג:):

אמר ריש לקיש: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנא' זאת התורה אדם כי

ימות באהל.

דברי ריש לקיש מפורסמים מאד, ובפרט בקרב עמלי תורה, אך אם נתבונן בדברים נחוש בהם תמיהה

רבתי, דברי תורה מתקיימים במי שממית, הרי זה דבר והיפוכו, התורה מתקיימת והאדם מת? ומה

יועיל לקוב"ה כל התורה שלמד האדם אם הוא מת, הרי 'לא המתים יהללו קה'! וכיצד ניתן לומר

שאדם שלומד תורה הוא מת, הרי אנו אומרים בכל יום 'כי הם חיינו ואורך ימינו' וידועים דברי ר"ע

לפפוס בן יהודה (ברכות סא:):

תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי

עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה: עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות?

אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו

מתקבצים ממקום למקום, אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו

בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו

לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה, אלא טפש אתה! ומה במקום חיותנו אנו

מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה! אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה,

שכתוב בה כי הוא חייך וארך ימך - כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה - על אחת כמה וכמה.

וכך הקשה **הדברי יציב** (יו"ד קלד):

אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל,

ולכאורה הלא וחי בהם ולא שימות בהם?

התורה חפצה בחיים ולא במוות, וא"כ צריך להבין מאי קאמר ר"ל 'ממית עצמו עליה'.

א. 'ממית עצמו עליה'

ומצאנו ג' מהלכים בדברי רבותינו :

1. צער-

כתוב במשנת רבי אליעזר (פרשה יג)¹:

לא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שמבקש בעולם הזה עונג, תאוה, וכבוד, וגדולה, אלא במי שממית עצמו עליה, דכתי' זאת התורה אדם כי ימות באהל. וכן דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במסורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל.

וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד רמו, כא) :

אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו.

כלומר, נדרשת מתלמיד חכם ויתור ומסירות הנאות הגוף על מנת לזכות לקנין תורה, כפי שמבואר בפרק קנין תורה (אבות פרק ו) :

ד. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במסורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא...

ה. התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים... במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ...²

2. ענוה

רבינו בחיי (ויקרא כה) כותב :

¹ וראה בהרחבה במדרש תנחומא נח (ג) :

תורה שבכתב כללות ותורה שבע"פ פרטות ותורה שבע"פ הרבה ותורה שבכתב מעט ועל שבע"פ נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א) וכתוב ולא תמצא בארץ החיים (שם /איוב/ כ"ח), ומאי לא תמצא בארץ החיים וכי בארץ המתים תמצא אלא שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג בעולם תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל (במדבר י"ט) וכך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במסורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, לפי שלא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שמות ל"ד) ואמרו חז"ל לא כתב הקדוש ברוך הוא בתורה למען הדברים האלה ולא בעבור הדברים האלה ולא בגלל הדברים אלא ע"פ הדברים וזו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול שהוא משולה לחשך שנאמר העם ההולכים בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט) אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והתר בטמא ובטהור, ולעתיד לבא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה), ולא קבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקדוש ברוך הוא את ההר כגיגית שנאמר ויציצבו בתחתית ההר (שמות י"ט) ואמר רב דימי בר חמא א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה, ענו כלם ואמרו נעשה ונשמע מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט אלא אמר להן על התורה שבע"פ שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות והיא עזה כמות קשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו שנא' ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך.

² ראה כדרך זו גם במהרש"א שם, ובתוסי' כתובות קד. וברמב"ם (תלמוד תורה ג, יב) ובמהר"ל נתיב התורה (ג). וראה משל של החפץ חיים על סוחר שלקראת סוף חייו נשאר בבית המדרש ללמוד תורה וכל הקונים ציפו לו בחנותו, וכשאשתו חיפשה אותו בבית המדרש, אמר לה תחשבי שכבר הייתי מת, ולא קרה כלום מכך שלא הייתי בחנות כמה שעות, עכשיו הקב"ה מחזיר אותי לחיות... וראה בשמירת הלשון א', שער התורה ד' בהגה.

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

"לא בשמים היא", לא תמצא בגסי הרוח, באותן שמתגאין עצמן עד לשמים, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר 'אדם כי ימות באהל'.

רבנו בחיי מדייק 'ממית עצמו', אין התורה דורשת מהאדם לצמצם את צרכי חייו, אלא להמית את עצמיותו, את הגאווה שלו, והרחיב בענין **ההיכל יצחק** (אבן העזר א, הקדמה):

נאמר "זאת התורה, אדם כי ימות באהל", ודרשו חז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. דרשה זו נוקבת ויורדת עד תהום לבנו. אין התורה שוללת את החיים, אדרבה, לפיה אנו מצווים לאהוב את החיים, ובה מודגש תמיד ערך החיים. אבל משמעותו של רעיון זה הוא כי אין התורה מתקיימת אלא אצל מי שממית עצמו על התורה, היינו שמקריב את עצמיותו, את אנכיותו, על מזבח התורה.

ויסוד לדבר מהמשנה הראשונה במסכת אבות: 'משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע' וכבר הקשו הקדמונים מדוע לא נאמר שקיבל תורה מהקב"ה, ומאי לשון 'מסיני', הל"ל 'בסיני'.

וכתב התפארת ישראל :

מסיני. ר"ל משה שהיה עניו מאוד, עייז קבל התורה שנמשלה למים שמניחין מקום גבוה ומתאספים בנמוך [כתענית ז.], ולכן קבל התורה מסיני הנמוך בהרים [כמגילה כ"ט א'], להורות דרך עיי ענוה מקור לכל המדות ישרות יזכה אדם לתורה:

משה רבנו זכה לקבל את התורה בגלל התכונה המיוחדת ביותר שהיתה לו: 'והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה'. מידת הענוה מתבטאת עיי הר סיני שהיה נמוך ועניו כמבואר **במגילה (כט.) :**

דרש בר קפרא: מאי דכתיב למה תרצדון הרים גבננים, יצתה בת קול ואמרה להם: למה תרצו דין עם סיני? כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני. כתיב הכא גבנונים וכתוב התם או גבן או דק, אמר רב אשי: שמע מינה האי מאן דיהיר - בעל מום הוא.

וכ"כ בסוטה (ה.) :

ואני את דכא... הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, ולא גבה הר סיני למעלה. א"ר יוסף: לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני. א"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח - ראוי לגדעו כאשירה. ולפי"ז א"ש, משה קיבל תורה מסיני- מחמת היותו כהר סיני, בעל מידת ענוה יותר מכל אדם. ומכאן שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית את עצמיותו – גאוותו עליה.

3. עמל

כתב הטור (או"ח מז):

בנדרים (פא.)... מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוה עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, מאי ניהו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה? שאין מברכין בתורה תחלה.

ובאר הט"ז (או"ח מז):

סילוק התורה - לפי שלא הלכו בה שהתורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה דהיינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה כמ"ש על בחקותי תלכו ע"מ שתהיו עמלים בתורה משא"כ באותם שלומדים ד"ת מתוך עונג ואינם יגיעים בה אין התורה מתקיימת אצלם, ע"כ אמר ולא הלכו בה ר"ל שלא עסקו בהלכות התורה דרך משא ומתן של פלפול המתייחס להליכה כמ"ש וזהו שלא ברכו בתורה תחלה כי הברכה היא לעסוק בד"ת דרך טורח דוקא.

הט"ז מסביר שהארץ אבדה על כך שלא 'הלכו בה' בתורת ה', ומהי הליכה? עמל ויגיעה כמו שכתוב **בויקרא (כו, ג):**

אם בַּחֲקוֹתַי תֵּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם :
וּפְרַשׁ שֵׁם הַט"ז :

אם בחקתי תלכו- שתהיו עמלים בתורה (רש"י). לא אמר לומדים בתורה אלא לטרוח בה הרבה, ויליף לה מן לשון תלכו שאינו רגיל לאומרו בלשון חקים אלא עשיתם או תשמרו, אלא דפירושו עמל ויגיעה. ועפ"ז פירשתי 'ולא הלכו בה'...

ולדרך זו 'ממית עצמו' היינו השקעת מאמצים מנפשיים ורוחניים לעמול ולהבין את התורה הקדושה. ונראה להמשיך מדברי הט"ז אל גדר ברכת התורה. ונקדים כמה שאלות :

על איזה סוג של תורה מברכים ברכת התורה? תורה / הלכה / גמרא?
על איזה צורה של לימוד מברכים ברכת התורה? קריאה / כתיבה / שמיעה / הרחור?

ב. המקור לברכת התורה

ונתחיל ממקור החיוב לברכת התורה :

הגמרא בברכות (כא.) אומרת :

מנין לברכת התורה לפני מן התורה - שנאמר : כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו.
וצריך להבין היכן כתוב בפסוק ברכה, והיכן מוזכר לימוד תורה?
פרש"י :

כי שם ה' אקרא - כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל : אני אברך תחלה, ואתם ענו אחרי אמן, כי שם ה' אקרא בברכה, אתם - הבו גודל לאלהינו באמן.
לפי רש"י : כי שם ה' אקרא = כאשר אני אברך, אתם הבו גודל-תענו אמן.
ועסקינן בתורה ע"פ הקשר הפסוקים, משה עמד לפתוח בדברי שירת האזינו ועליה ברך ובנינו ענו אמן.
השיטה מקובצת כתב :

מנין לברכת התורה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא כלומר בברכה. הבו גודל לאלהינו פירוש לענות אחריו אמן. והאי ברכה על התורה היא מדכתיב לעיל מיניה יערוף כמטר לקחי :
השטמ"ק הולך בדרכו של רש"י, 'כי שם ה' אקרא' היינו ברכה, אך מביא ראייה אחרת לכך שעסקינן בברכת התורה, והיא הפסוק הקודם 'יערוף כמטר לקחי', ומבואר בגמרא **בתענית (ז.)** :
אמר רב יהודה : גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין לקח אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו...

הגמרא שם ממשיכה ועוסקת בפסוק זה :

כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, ואומר רפאות תהי לשרך, ואומר כי מצאי מצא חיים. וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל. וצע"ג, כיצד תורת חיים חמדתנו, 'כי הם חיינו ואורך ימינו', יכולה להעשות סם המוות? ונ"ל כדברי הגר"א (הו"ד בספר **מעלות התורה** לרבי אברהם אחי הגר"א):

איתא בילקוט האזינו: 'יערף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי- אם תלמיד חכם הגון הוא תזל כטל, ואם לאו ערפהו כמטר.

ואמר אחי הגאון ז"ל הטעם שמדמה אותו למטר, שהמטר יורה ומשקה שמגדל עשבים רעים וטובים, וביותר מתגדלים הרעים מהטובים, כך על ידי התורה, במי שאינו הגון, מתגדלים תכונות רעות בלבו. הגר"א מסביר שהתורה היא עוצמה כמו גשם, והיא מצמיחה את מה שיש בתוך האדם, אם יש מידות רעות – קוצים, הם יצמחו, ואם יש מידות טובות אז גם הם יצמחו, אבל התורה היא עוצמה לטוב ולרע.

וביתר ביאור כתב בביאור הגר"א (משלי יט, ט):

הענין כי התורה הוא מן השמים ומעשה המצות מן הארץ... ומן השמים יבוא הגשם.. והגשם בא לכל הארץ בשוה וג"כ עושה פעולתו בשוה **אך פעולתו לפי המקבל מקום שזרוע חיטים אזי מחמתו יצמח שם החיטים ומקום הזרוע סם המות תצמיח סם המות מחמתו אך הגשמים עצמם נקרא לעולם טוב** וכן הוא בתורה הבאה מן השמים עושה פעולתו שתצמיח מה שבלבו אם לבו טוב תגדיל יראתו ואם ח"ו בלבו פורה שורש ראש ולענה יכשל עוד בהגותו בה ויגדיל הטינא אשר בלבו עד אשר מעלה שרטון וזהו צדיקים ילכו בס ויגדל צדקתם ופושעים יכשלו בס שיצמיח פשעם עוד ויכשלו, וזהו שאמר למימינם סמא דחי' שצומח סם חיים כמו המקום זרוע סם חיים שמצמיח סם חיים בעת שיבא עליו הגשם ולמשמאילים כו' כמו המקום הזרוע סם המות שצומח סם המות בפעולת הגשם.

ומכאן אנו למדים על חשיבות תיקון המידות ובפרט הגאווה, כדי לאפשר לתורה להחיות ולקיים את האדם, ואי לאו הכי, נעשית לו סמא דמותא³.

בדרך אחרת הסביר **המהרש"א**:

הכי משמע ליה ברכת התורה, כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקדוש ברוך הוא שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקדוש ברוך הוא כדאיתא במדרשות וק"ל.

לדרך זו הקריאה איננה הברכה אלא עצם הלימוד, שם ה' הוא כל התורה כולה, כמבואר במדרשים וברמב"ן בהקדמתו לתורה שכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ועל כך אמר מרע"ה כאשר אני קורא בתורה- שם ה', אתם הבו גודל – תברכו. ונראה דלמחלוקת זו יש השפעות רבות:

³ וראה בענין תורתו של דואג ואחיתופל (סנהדרין קו). ואולי זה הפשט בתורה שלא לשמה.

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

ג. על איזה תורה מברכים?

הגמרא בברכות (יא): אומרת:

אמר רב הונא: למקרא צריך לברך, ולמדרש אינו צריך לברך.

ורבי אלעזר אמר: למקרא ולמדרש צריך לברך, למשנה – א"צ לברך.

ורבי יוחנן אמר: אף למשנה נמי צריך לברך, אבל לתלמוד א"צ לברך.

ורבא אמר: אף לתלמוד צריך לברך.

וצריך להבין מה הסברא לברך רק על תורה שבכתב, ומדוע לפי רבא מברכים גם על תלמוד?

פרש"י:

אף לגמרא צריך לברך - שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה, גמרא היינו סברת טעמי משנה, ותירוצי משניות..

לפי רש"י עיקר התורה הוא התלמוד, שממנו יוצאת הוראה והלכה.

אבל **רבינו יונה פרש:**

רבי יוחנן אומר למשנה צריך לברך שבמשנה ג"כ מפרש הפסוקים ומשם לומד טעמי המצות, אבל לתלמוד שהוא פירוש המשנה לא דאין צריך לברך על הפירוש. ורבי אלעזר אומר דאפי' לתלמוד צריך לברך שבתלמוד ג"כ מפרש עיקרי הפסוקים ומסקנא דאפי' למדרש צריך לברך שבמדרש ג"כ לומד מהפסוקים מק"ו ומג"ש ומהמדות שהתורה נדרשת בהם...

ונראה דנחלקו האם הברכה היא על שם ה' בלבד, כדברי המהרש"א, וא"כ יש לברך בעצם רק על תורה שבכתב, אלא שהרחיבו את הברכה לכל הפירושים של התורה – משנה וגמרא וכך למד ר' יונה, אבל לרש"י יש לברך על ההוראה, על כל התורה כולה, ואין דין מיוחד בפסוקי התורה. ורש"י לשיטתו שלמד 'כי שם ה' אקרא' היינו ברכה, אבל א"צ לקרוא דווקא פסוקי התורה.

ד. מחלוקת השו"ע והגר"א

נלע"ד דהשו"ע והגר"א נחלקו בשאלה יסודית דידן, האם ברכת התורה היא על פסוקי התורה או על העסק והלימוד בה, והדבר מתגלה לאורך סימן מז', ונוכיח הדברים:

1. הרהור תורה

כתב השו"ע (מז, ד):

המהרהר בדברי תורה, אינו צריך לברך. רמ"א: וה"ה דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו.

השו"ע והרמ"א הסכימו שהרהור או פסק הלכה אינם מזקיקים ברכת התורה.

אבל הגר"א חלק וכתב:

צריך עיון, דכאן מברך על המצוה, וכי ליכא מצוה בהרהור? והלא נאמר והגית בו כו' ר"ל בלב, כמ"ש והגיון לבי וכ"ש לפסוק דין כו' והלא למקרא צריך לברך וכן כשקורא בתורה בציבור.

וראה בביה"ל, דיש מי שפרש דטעמו של הגר"א משום דס"ל הרהור כדיבור, ודחה דבריו, דאע"פ שודאי אין הרהור כדיבור, אך מצוות לימוד תורה היא במחשבה גם בלי דיבור, וטענת הגר"א דהברכה היא על מצוות לימוד תורה, והמצוה היא 'והגית בו יומם ולילה', דהיינו הרהור והמחשבה בתורה.

הנשמ"א (ט, ד) הקשה על הגר"א:

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

ני"ל דכיון דברכת התורה נפקא לן מקרא דכי שם ה' אקרא, וקריאה היינו דיבור, ולכן גם החכמים לא תקנו ברכה על ההרהור לפי שאינו ניכר, ונוסח הברכה יוכיח שמברכין לעסוק בד"ת או על ד"ת. ובאמת עיקר מצות לימוד היא בפה, כמ"ש ושננתם, שיהיו שנונין בפיך. ועוד ני"ל דדוקא במקום דכתיב הגיון לבי הוא במחשבה, אבל הגיון ולא כתיב לב, פי' דבור, כדכתיב במשלי כי אמת יהגה חכי, ואין מחשבה נופל על החיך, ועי' בקונקורדנסיא:

הנשמ"א טוען כיון דכתיב 'כי שם ה' אקרא' מוכח דבעינן קריאה בתורה ולא סגי בהרהור בלבד. אכן טענה זו נכונה רק לפי המהרש"א, דיליף כי שם ה' אקרא' = קריאה בתורה, ולשיטתו באמת בעינן לקרוא פסוקים, אבל לפי רש"י 'שם ה' אקרא' היינו הברכה שהיא בדיבור, אבל התורה עצמה בהגיון הלב.

עוד הקשה הנשמ"א דהגיון אינו דווקא בלב, יש הגיון בפה, הגיון חיכי, וה"נ עיקר מצוות לימוד תורה בפה – ושננתם לבניך.

ונראה שנחלקו בדבר כבר פרשני המקרא בבאור הפסוק **בתהלים** (א, ב):

פִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה:

מה הכוונה 'בתורתו יהגה'?

פרש"י:

יהגה - כל לשון הגה בלב הוא, כד"א (תהלים יט) והגיון לבי (ישע"י לג) לבך יהגה אימה, (משלי כד) כי שוד יהגה לבם.

אבל **מצודת ציון** פרשו:

יהגה - פעם תשמש ענין מחשבה כמ"ש והגיון לבי, ופעם תשמש ענין דבור כמ"ש ולשוני תהגה. רש"י פרש שכל הגה הוא בלב, ולשיטתו, אבל המצודות והאבן עזרא חלקו והסבירו שיש הגיון בדיבור. ונראה דלפי השו"ע, כדי לברך על התורה בעינן חפצא של תורה- לקרוא בתורה, אבל עיון או אפי' אמירת הלכה בלי טעם אין כאן תורה אלא רק מחשבות או הוראות אבל לא תורה של ממש. אבל הגר"א למד שהברכה היא על העסק- העמל, ורוב עמל התורה אינו בפה אלא במחשבה ועיון הדעת ולכן פשוט לגר"א שמי שמהרהר בדברי תורה הרי הוא עסוק בדברי תורה ומברך על כך. גם לענין דין, נראה דלפי הגר"א זהו ק"ו מקריאת פסוקים, דבשביל לפסוק דין צריך לעיין בדעת היטב היטב ע"מ להכריע, וודאי שיש כאן עמל תורה.

2. נוסח הברכה

כתב השו"ע (מו, ה):

ברכות התורה אקב"ו על דברי תורה, והערב נא וכו', ואשר בחר בנו.

אבל הגר"א כתב:

על דברי תורה. כן הוא גירסת הרי"ף והרמב"ם וכ"כ תר"י שכי"ה בנוסחאות המדויקות.

ונוסחתנו 'לעסוק בדברי תורה', וכ"ה ברא"ש וטור בשם קצת נוסחאות ועיין בה"ג.

במה נחלקו? מה ההבדל בין 'על' ובין 'לעסוק' בדברי תורה?

כתב הב"ח:

נוסחא אשכנזית לעסוק בדברי תורה וכולי. נראה דלפי שעיקר ההבטחה שהבטיחנו הוא יתברך לא היתה אלא על עסק התורה הוא העמל והטורח כמו שכתוב (ויקרא כו ג) אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה שבעל פה על מנת לשמור ולקיים ונתתי גשמיכם בעתם וגומר, לכך תקנו לברך לעסוק בדברי תורה וכן עיקר.

הב"ח סובר כחתנו הט"ז, דברכת התורה קאי על העמל והעסק בתורה, ולכן הנוסח הנכון הוא לעסוק בדברי תורה.

אבל הפרי חדש כתב:

...אינו מחוור דהתינח התלמידי חכמים אבל הבעלי בתים שאינן יודעין לקרות⁴ אלא תהלים

ומעמדות היאך יאמרו 'לעסוק'? אלא עיקר הגירסא 'על דברי תורה'. והעידו על האריז"ל (שער הכונות ענין נוסח התפלה) שהיה אומר כן.

נראה דלפי השו"ע נוסח הברכה הוא 'על דברי תורה' כמו על מצוות ציצית ולולב וסוכה ותפילין, דהיינו ברכה על החפצא של המצוה – התורה.

אבל לפי הגר"א, וכך הוא מנהג האשכנזים, לברך לעסוק בדברי תורה, לא הדברים בגולמיותם אלא העסק והעמל בהם.

3. ברכת התורה על קריאת שמע

כתב השו"ע (מוז, ח):

ויש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק, ולכן יש לזוהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם.

השו"ע הסתפק האם קריאת שמע נחשבת לימוד תורה לענין שיש לברכת התורה על מה לחול.

אבל הגר"א נקט בהחלטיות:

מ"ש כאן ויש להסתפק כו' אין ספק שאין ק"ש מועיל.

לגר"א אין שום ספק, ופשוט שאין ק"ש מצוות לימוד תורה, ולא יוצא בה ידי"ח הברכה, שהרי אינו לומד אלא קורא בעלמא.

אבל הב"י הסתפק דסוף סוף קרא פסוקים וקרא בשם ה', וא"כ יש לברכת התורה על מה לחול⁵.

4. הפסק בברכת התורה

כתב השו"ע (מוז, ט):

י"א שאם הפסיק בין ברכת התורה ללמודו, אין בכך כלום, והנכון שלא להפסיק ביניהם, וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה.

השו"ע הסתפק האם הפסיק בין ברכת התורה ללימוד יצא ידי"ח, ולכן טוב שלא להפסיק ונתן עצה לומר ברכת כהנים.

הגר"א חלק בתוקף:

⁴ האם קריאה בלי הבנה מחייבת ברכה? האם מקיים בה מצוות לימוד תורה? יתכן שהתשובות שונות!

⁵ הצד השני הוא, דעסוק במצוות קבלת עול מלכות שמים, ואינו מקיים מצוות תלמוד תורה.

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

בין ברכת התורה ללימוד אין שום ה"א להרא"ש שיכול להפסיק, אלא צריך לחזור ולברך דבזה אין מועיל אם אין מסיח דעתו כמו בברכת המוציא שם מ' וכן בכל הברכות של מצות או הנהנין דדוקא באמצע המצוה או הסעודה אין הפסק מפסיד ומועיל שאין מסיח דעתו משא"כ בין ברכה למצוה כיון שאין עדיין על מה לחול... ולכן מה שכתב בסעיף ט' והנכון כו' הוא מדינא ואם הפסיק צריך לחזור ולברך.

לפי הגר"א לא יתכן להפסיק בין הברכה ללימוד, דכל ברכות המצוות והנהנין צריכות להיות עובר לעשייתן, ואם הפסיק הפסיד את הברכה וחייב לעשות זאת שוב.

ונראה דהשו"ע סבר דברכת התורה היא ברכת השבח על התורה, ולכן אין בעיה של הפסק בין הברכה ללימוד, כשיטת ר"ת, אבל הגר"א למד דזוהי ברכת המצוות, על מצוות לימוד תורה, ולכן לא יתכן לברך בלי ללמוד והוי הפסק ונפסדה הברכה.

וכן נחלקו גם בהתחיל ללמוד והפסיק:

השו"ע (מו, י) כתב:

הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד לא הוי הפסק. וה"ה שינה ומרחץ ובית הכסא, לא הוי הפסק.

וכתב הגר"א:

שינה ומרחץ כו'. לפי שאין מסיח דעתו מלימוד הג"מ. והאגור כתב שגם שם צריך לזוהר ולהרהר שם בדיניהם.

ושני הטעמים צריך עיון: טעם הראשון מאי שנא מתפילין שבהפסק בית הכסא צריך לחזור ולברך. וגם תירוץ האגור אינו נכון כמ"ש לקמן (אפי' להרהר בד"ת, אסור בבית הכסא ... ואפי' הלכות המרחץ אסור ללמוד במרחץ), ומעשה אינו לימוד.

השו"ע נקט שבית הכסא והמרחץ לא הוי הפסק, וביאור דבריו או משום שדעתו על הלימוד או משום שגם בבית הכסא צריך לקיים מצוות והיינו תורה.

אבל הגר"א חלק וטען שאסור להרהר בבית הכסא ומה שמקיימים מצוות אי"ז לימוד תורה, ואין לברך על כך.

והמשיך הגר"א וטען שהשו"ע והאגור לשיטתם:

והאגור ושו"ע בסעי ד' כתבו המהרהר כו' וכשיטתו, דאל"כ אסור לפנות קודם וכן כל מצוה ומעשה, אבל כבר כ' שם דאינו נכון **וכל שאינו מתכווין ללימוד אין צריך ברכה**, ועיין לעיל (מו, ט).

האגור והשו"ע לשיטתם דמברכים רק על דברי תורה- דיבור של תורה, אך לא על הרהור ומצווה, דאל"ה היה אסור ללכת לבית הכסא לפני הברכה דחשיב תורה. אבל שיטת הגר"א דהרהור הוא לימוד תורה אבל מצוות אינם לימוד.

והוסיף הגר"א דאפי' האומר פסוקים אך אינו מתכוון לשם מצוה לא הוי לימוד תורה ואין צריך לברך וזוהי מחלוקת **השו"ע** והרמ"א (ס"ס מ"ו) לענין ברכת התורה לפני סליחות:

לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה.

רמ"א: אבל המנהג כסברה אחרונה.

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

לפי השו"ע בעינין ברכה לפני אמירת תפילות שיש בהם פסוקים, אך מנהג אשכנז לא לברך. ולפני"ד א"ש היטב, לשו"ע יש לברך על כל אמירת פסוקים- ק"ש, סליחות קרבנות וכו', דכולם שם ה' אקרא כמהרש"א, אבל לפי הגר"א – רש"י, הברכה אינה על פסוקים אלא על העמל בתורה, ואין עמל תורה סליחות ובק"ש וכו' אלא רק בעסק ועיון התורה.

עוד חלקו בענין **שינה ביום** :

השו"ע (מז, יא) נקט לדינא :

שינת קבע ביום, על מטתו, הוי הפסק. וי"א דלא הוי הפסק, וכן נהגו.

אפי' אם ישן על מיטתו ביום א"צ לחזור ולברך, וזהו כשיטת ר"ת שברכת התורה היא כברכות השחר – ברכת השבח פעם ביום. אבל הגר"א לשיטתו חלק מכל וכל :

וי"א כו'. כבר תמה עליו בב"י.

פשוט דשינת קבע על מיטתו נחשבת הפסק וחייב לחזור ולברך ברכת התורה כאשר יקום משנתו.

5. ברכת התורה לנשים

מוסכם הוא שנשים מברכות ברכות התורה, וכ"כ השו"ע (מז, יד) אך נחלקו מדוע.

הב"י כתב :

מברכות על קריאת הקרבנות... הנשים חייבות ללמוד הדינים השייכין להן.

ר' יוסף קארו סבר דנשים מברכות משום שאומרות קרבנות בתפילה או משום שלומדות דינים כדי לקיים את המצוות המוטלות עליהם.

אבל הגר"א חלק :

דבריהם דחויין מכמה פנים וקרא צווח 'ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם' היאך תאמר 'וצונו' ונתן לנו' אלא העיקר ע"פ מ"ש תוספות דנשים מברכות על כל מ"ע שהז"ג.

לפי הגר"א קרבנות ותפילה אינם מצוות לימוד תורה וא"צ לברך עליהם, וגם עשיית המצוות והידיעה כיצד לקיימם אע"פ שחשובה היא אך איננה לימוד תורה.

לכן הגר"א באר באופן אחר, נשים מברכות ברכת התורה רק אם הם לומדות ומקיימות את מצוות לימוד תורה כאינו מצווה ועושה, וכשיטת תוס' שנשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג אע"פ שאינן חייבות.

'קצירת האומר'

כדי לזכות בתורה צריך האדם 'להמית את עצמו', וראינו ג' ביאורים בדבר :

1. לצער את עצמו : פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה.

2. לבטל את עצמיותו- גאוותו, ובעזרת הענה זוכים לתורה כמשה רבנו והר סיני.

3. עמל- לעמול בתורה במסירות והשקעה.

הגמרא לומדת שברכת התורה מדאורייתא שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו, לפי רש"י והשטמ"ק קריאה בשם ה' היא הברכה, אבל לפי המהרש"א התורה נקראת קריאה בשם ה'.

ברכות התורה ~ על מה מברכים?

ונראה שנחלקו באופן יסודי האם הברכה היא על לימוד התורה או על החפצא של תורה שכולה שמות של הקב"ה.

בגמרא נחלקו האמוראים על איזה חלק בתורה צריך לברך, על מקרא או מדרש או גם גמרא. ובבאור הסברות המשכנו את החקירה, אם הברכה היא על לימוד תורה, נחלקו מהו העיקר בתורה, הפסוקים או הגמרא שממנה יוצאת הוראה והלכה, וכך למד רש"י, אבל לפי דרכו של המהרש"א הברכה היא על שמות ה', וזהו רק בתורה שבכתב, כל שאר חלקי התורה הם פירושים לתורה. מחלוקת זה הגיע גם להלכה, השו"ע סבר שהברכה היא 'על דברי תורה' - עצם פסוקי התורה - שם ה', כשיטת המהרש"א, אבל הגר"א סבר שהברכה היא על הלימוד - עמל התורה - ולכן נוסח הברכה הוא 'לעסוק בדברי תורה', כדברי הט"ז.

ולפי"ז נחלקו במקרים רבים :

האם יש לברך ברכת התורה על ק"ש, קרבנות, וסליחות - יש בהם פסוקים אך אין בהם עמל ולימוד. האם יש לברך על לימוד תורה בהרהור - לפי הגר"א צריך לברך, שהרי עיקר עמל תורה בהגיון הלב, אבל לפיהשו"ע אין לברך בלי דיבור של תורה - הזכרת שם ה'.

האם יש להצמיד ברכה ללימוד והפסק מבטל את הברכה וה"ה בית הכסא ושינה, או שאין הדברים הללו הפסק דהברכה היא על דברי תורה והוי כעין ברכת השבח.

מדוע נשים מברכות על התורה - בגלל שחייבות בתפילה ואומרות פסוקים (שו"ע), או משום שנשים יכולות לברך גם על מצוות שאינן חייבות, וה"נ אינן חייבות ללמוד ובכל אופן יכולות לברך (גר"א).